

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتاب معلّم

(راهنمای تدریس)

فارسی

سوم دبستان

(بخوانیم - بنویسیم)

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

برنامه‌ریزی محتوا و نظارت بر تألیف : دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی
نام کتاب : کتاب معلم فارسی سوم دبستان (بخوانیم - بنویسیم) - ۵۸
مؤلفان : اعظم آذری، دکتر حسن ذوالفقاری، دکتر محمد رضا سنگری، فریده عصّاره، فاطمه صغری علیزاده،
غلامرضا عمرانی، دکتر حسین قاسم‌پورمقدم و کبری هاشمی
آماده‌سازی و نظارت بر چاپ و توزیع : اداره‌ی کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی
صفحه‌آرا : معصومه چهره‌آرا ضیابری
ناشر : اداره‌ی کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی
جایخانه : شرکت افست «سهامی عام»
سال انتشار و نوبت چاپ : چاپ چهارم ۱۳۸۵

حق چاپ محفوظ است.

شابک ۷-۱۱۷۵-۰۵-۹۶۴ ISBN 964-05-1175-7

فهرست

همکاران عزیز، آموزگاران گرامی

۱	بخش اول: کلیات
۲	زبان و مهارت‌های زبانی
۴	مهارت‌های شفاهی زبان و نقش آن‌ها در پیشبرد اهداف آموزشی
۶	مهارت‌های کتبی زبان و نقش آن‌ها در پیشبرد اهداف آموزشی
۷	پیشنهاد چند روش برای روان‌خوانی و صامت‌خوانی
۱۱	آموزش املا
۱۳	آموزش کلمه‌سازی
۱۵	آموزش جمله‌سازی
۲۰	فعالیت‌های کتاب بخوانیم
۳۶	نمونه‌ای از ارائه‌ی تدریس
۳۹	طرح درس (روش تدریس: هم‌خوانی – تلفیق کارآیی گروه و الگوی حل مسئله)

۴۳	بخش دوم: بررسی درس به درس کتاب
۴۴	اهداف آموزش زبان فارسی پایه‌های سوم و چهارم و پنجم ابتدایی
۴۶	درس اول: بهترین سرآغاز
۵۳	اهداف کلی فصل اول: نهادها
۵۴	درس دوم: لبخند نقاشی‌ها
۶۱	درس سوم: نماینده‌ی کلاس
۶۸	درس چهارم: دوست بچه‌ها
۷۲	اهداف کلی فصل دوم: بهداشت
۷۳	درس پنجم: ما فقط یک کره‌ی زمین داریم
۸۰	درس ششم: حرف‌های یک نقاشی
۸۴	اهداف کلی فصل سوم: بهداشت فردی و اجتماعی
۸۵	درس هفتم: خود را دست کم نگیریم
۹۱	درس هشتم: فداکاری
۹۷	درس نهم: فکر روشن
۱۰۴	درس دهم: اتوبوس
۱۱۰	اهداف کلی فصل چهارم: دانش و دانشمندان
۱۱۱	درس یازدهم: پرواز
۱۱۵	درس دوازدهم: سلام، آقای بل
۱۲۰	اهداف کلی فصل پنجم: دین
۱۲۱	درس سیزدهم: بهترین خاطره
۱۲۷	درس چهاردهم: امام و پروانه‌ها
۱۳۲	درس پانزدهم: یک روز زیبای زندگی
۱۳۸	اهداف کلی فصل ششم: ملی و میهنی
۱۳۹	درس شانزدهم: ای ایران، ای وطن من
۱۴۵	درس هفدهم: آزاد
۱۴۶	اهداف کلی فصل هفتم: طبیعت
۱۴۷	درس هجدهم: کوه‌نوردی

۱۵۲	درس نوزدهم : اگر جنگل نباشد
۱۵۷	اهداف کلی فصل هشتم : هنر و ادب
۱۵۸	درس بیستم : حاتم طایی و خارکن
۱۶۳	درس بیست و یکم : آزاد
۱۶۴	درس بیست و دوم : مداد رنگی ها

همکاران عزیز، آموزگاران گرامی

خدا را شاکر و سپاس گزاریم که در تحقق برنامه‌ی درسی زبان‌آموزی دوره‌ی ابتدایی شما معلّم دل‌سوز، علاقه‌مند و تلاشگر با ما همدل و همراهید. زبان فارسی نه‌تنها میراث ارجمند گذشته و حافظ وحدت و رمز هویت ملی ما که تکیه‌گاه رشد و اعتلای فرهنگ و ارزش‌ها نیز هست. برنامه‌ی درسی زبان‌آموزی بزرگ‌ترین و مهم‌ترین نقش را در این زمینه بر عهده دارد. در نتیجه مادر و یاور همه‌ی دروس نیز هست به عبارت دیگر یادگیری دروس دیگر چون ریاضی، دینی، علوم، مطالعات اجتماعی و ... بدون توجه به این درس میسر و ممکن نیست.

در سال ۱۳۷۴ پس از نقد و تحلیل برنامه‌ی درسی زبان‌آموزی توسط صاحب‌نظران در شورای برنامه‌ریزی زبان‌آموزی در دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی و تدوین برنامه‌ی جدید و پس از آن نقد و بررسی کتاب‌های ابتدایی در تابستان ۱۳۷۸ در تنکابن، تألیف کتاب‌های فارسی جدید آغاز شد. کتاب‌های بخوانیم و بنویسیم سوم ابتدایی تداوم این راه خجسته و مبارک است که با هدایت و عنایت الهی و لطف و همکاری جمعی معلمان، صاحب‌نظران و شیفتگان زبان و ادبیات و فرهنگ فارسی تهیه و تدوین شده است. امیدواریم این حرکت خطیر و سترگ با همت و همراهی شما به فرجام و سرانجام بارورتر و روشن‌تر برسد.

همّت بدرقه‌ی راه کن ای طایر قدس که دراز است ره مقصد و من نوسفرم

«حافظ»

کتاب درسی، سند رسمی، معتبر و محوری آموزش و پرورش است که در کنار دیگر ابزار و امکانات مکمل که به آن بسته‌ی آموزش می‌گویند با محتوایی برنامه‌ریزی شده و هدفمند در چرخه‌ی آموزشی قرار می‌گیرد. کتاب فارسی از کتاب‌های اساسی دوره‌ی ابتدایی است که باید ایفاگر نقش‌ها و فعالیت‌های گوناگون برای تحقق اهداف زبان‌آموزی، ارزشی و نگرشی، نگارشی، املائی، ادبی و مهارت‌های زندگی باشد تا دانش‌آموز را برای زیستن متعالی و شناخت درست و دقیق زبان و فرهنگ و ادبیات آماده کند.

در کتابی که راهنمای آن اینک پیش روی شماست، اصول بیست و سه گانه‌ای که در برنامه‌ی درسی زبان‌آموزی دوره‌ی ابتدایی آمده، دقیق و کامل لحاظ شده است. این اصول عبارتند از:

- ۱- کتاب به مهارت عملی زبان‌آموزی پرداخته است.
- ۲- کتاب زمینه‌ساز تقویت مهارت‌های زندگی در کودکان است.
- ۳- کتاب، سرمشق عملی «تقویت اندیشیدن و چگونه اندیشیدن» برای کودک است.
- ۴- مطالعه‌ی مستمر در زندگی کودک در این کتاب تقویت می‌شود.
- ۵- از جدیدترین دستاوردها و پژوهش‌های حوزه‌ی ادبیات کودکان در تدوین کتاب استفاده شده است.
- ۶- سیر آموزش کتاب از ساده به مشکل تکامل یافته است.
- ۷- سیر آموزش از زبان طبیعی کودک به زبان خودآگاهانه است.
- ۸- کتاب، نکات زبانی، اخلاقی، ارزشی و شناختی را به شکل غیرمستقیم عرضه می‌کند.
- ۹- تمام گونه‌های زبان فارسی مناسب و متناسب مطرح شده است.
- ۱۰- کتاب زمینه‌ساز تقویت و شکوفایی خلاقیت کودک است.
- ۱۱- محتوای کتاب زمینه‌ساز رفتارهای اخلاقی، اجتماعی و تربیتی مناسب در کودکان است.

- ۱۲- به نقش سازنده‌ی زن و مرد به‌طور مناسب و متناسب در کتاب توجه شده است.
- ۱۳- موضوعات و محتوای کتاب به یک محدوده‌ی جغرافیایی منحصر نمی‌شود.
- ۱۴- در کتاب به دانش‌های بشری در زمینه‌های علمی، ادبی، هنری و فنون توجه کافی شده است.

- ۱۵- به پرورش حافظه‌ی سمعی و بصری توجه کافی شده است.
- ۱۶- کتاب زمینه‌ساز ابراز وجود و بیان احساس دانش‌آموزان است.

۱۷- زبان و بیان کتاب ساده و صمیمی و متناسب با ذهن و زبان فراگیرندگان است.

۱۸- محتوای کتاب با علائق و سلیقه‌ها و نیازهای دانش‌آموزان هم‌سویی و هم‌خوانی دارد.

۱۹- تنوع کافی برای نزدیکی به دنیای کودک دارد.

۲۰- در کتاب به گسترش دایره‌ی واژگان زبان فارسی مورد نیاز دانش‌آموزان توجه شده است.

۲۱- محتوای کتاب براساس آخرین یافته‌های علم روان‌شناسی و زبان‌شناسی است.

۲۲- خوانانویسی در تمام سطوح مدّ نظر مؤلفان بوده است.

۲۳- رسم الخطّ کتاب براساس آخرین مصوّبات سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی است.

در پی تألیف کتاب‌های فارسی اوّل و دوّم دبستان در سال ۱۳۷۹، فارسی سوّم دبستان در تداوم همین برنامه و براساس راهنمای برنامه‌ی درسی زبان‌آموزی با عنایت و لطف الهی به انجام رسید. پیش از آن که به اهداف، محتوا، مهارت‌ها و فعالیت‌های هر درس به‌طور مستقل پردازیم، تصویری کلی از کتاب تقدیم می‌شود:

۱- کتاب فارسی در دو جلد جداگانه با عنوان‌های بخوانیم و بنویسیم تدوین شده است. این دو کتاب کاملاً با هم مرتبط و هماهنگ‌اند. کتاب بخوانیم برای تقویت مهارت‌های خواندن، گفتن و شنیدن و کتاب بنویسیم برای تقویت مهارت نوشتن است.

۲- کتاب بخوانیم دارای بیست و دو درس است که دو درس آن به‌صورت آزاد در نظر گرفته شده است. درس آزاد فرصتی است تا دانش‌آموزان و معلّم به کمک هم متناسب با ذوق و علاقه و ملاحظات فرهنگ بومی و ضرورت‌هایی که أحياناً در دروس دیگر دیده نشده یا نیاز به طرح گسترده‌تر و عمیق‌تر دارند درس را بنویسند. این دو درس فرصت خلاقیت، اعتماد به نفس و مشارکت در تألیف کتاب درسی را فراهم می‌آورد.

۳- مجموعه‌ی بیست و دو درس کتاب در هشت فصل تنظیم شده‌اند. فصول هشت‌گانه عبارتند از فصل اوّل: آشنایی با نهادها(خانواده، مدرسه و کلاس و کانون پرورش فکری). فصل دوّم: آشنایی با بهداشت و بهداشت محیط زیست. فصل سوّم: اخلاق فردی و اجتماعی. فصل چهارم: دانش و دانشمندان. فصل پنجم: دین و آموزش‌های دینی. فصل ششم: ملی و میهنی. فصل هفتم: طبیعت و فصل هشتم: هنر و ادب.

۴- میان دو کتاب بخوانیم و بنویسیم ارتباط و پیوستگی بسیار دقیق و عمیق است.

تمرین‌ها و فعالیت‌های کتاب بنویسیم مبتنی بر درس‌ها، نکته‌ها و در مجموع محتوایی است که در کتاب بخوانیم آمده است. آموزش درست و دقیق کتاب بخوانیم، پشتوانه‌ی انجام فعالیت‌های کتاب بنویسیم است.

۵- در کتاب بنویسیم فعالیت‌ها براساس درسی که در آن هفته خوانده می‌شود تنظیم شده است اما یک روز هفته آزاد و در اختیار معلم است تا متناسب با درس به طراحی فعالیت‌ها بپردازد.

در فعالیت‌ها و تمرین‌های کتاب بنویسیم نه تنها هماهنگی با کتاب بخوانیم به‌طور دقیق و هدفمند برقرار شده است که میان تمرین‌های روزهای هفته نیز هماهنگی، انتظام و انسجام کافی لحاظ گردیده است. اندکی تأمل روشن می‌سازد که این هماهنگی در هر صفحه به‌گونه‌ای است که حتی سلام آغاز صفحه و خداحافظی پایان آن نیز با درس و موضوع کاملاً پیوسته و هماهنگ است! ۶- در هر دو کتاب بخوانیم و بنویسیم در کنار اشعار و سروده‌هایی که هر کدام به تناسب موضوع و محتوای فصل‌های کتاب انتخاب شده‌اند، ابیاتی ساده از شاعران بزرگ نیز آمده است این کار ایجاد شبی می‌مالد برای آشنایی با شعر و ادب گذشته است و آماده‌سازی برای آشنایی با فرهنگ و ادب فارسی، یازده سروده نیز از شاعران امروز که عمدتاً نام‌هایی آشنا در عرصه‌ی شعر کودک و نوجوان هستند در کتاب بخوانیم آمده است. دروس ما یک در میان همراه با سروده هستند. به عبارت دیگر یک درس همراه با لبخند (با هم بخندیم) است و درس دیگر همراه با سروده، در مجموع یازده لبخند و یازده سروده با مجموع بیست و دو درس کتاب همراه شده است با اندکی تأمل می‌توان دریافت که هم سروده و هم لبخند پیوند و ارتباط محتوایی و معنایی با همان درسی دارند که همراه با آن آمده‌اند.

۷- مجموعه‌ی فعالیت‌های کتاب بخوانیم و بنویسیم با دیگر کتاب‌های درسی پایه هماهنگ شده است. گاه به تمریناتی برخورد می‌کنید که در زمینه‌ی علوم، مطالعات اجتماعی، دینی و ... است. این پرسش‌ها نه تنها نشان‌دهنده‌ی پیوستگی این دروس با هم که فرصتی است برای بهره‌گیری از این آموزه‌ها در قلمرو زبان‌آموزی. گذشته از این فصل‌هایی از کتاب (مطابق بند ۳) اصولاً به مسائلی پرداخته است که در دروس دیگر آمده است مانند نهاد خانواده، نهاد مدرسه که در مطالعات اجتماعی مورد توجه قرار می‌گیرد و فصل پنجم دین و آموزش‌هایی که در کتاب دینی دانش‌آموزان دیده می‌شود. اما نباید فراموش کرد که این مباحث تکراری و مشابه نیست بلکه از منظر دیگری به مسایل نگریسته شده است و همپای آموزه‌های درون درس، تکیه بر زبان‌آموزی محور عمده و اصلی است.

۸- هر دو کتاب بخوانیم و بنویسیم در پی تقویت روحیه‌ی خلاقیت، مشارکت و همیاری و رشد و اعتلای تفکر و ذوق دانش‌آموزان هستند. در کتاب بنویسیم فعالیت‌ها و تمرین‌ها عمدتاً در پی تقویت روحیه‌ی آفرینش و ابتکار هستند یاری و همکاری و راهنمایی شما در تحقق این آرمان بسیار مهم و ارزشمند است. کار گروهی، تقسیم کلاس به گروه‌ها و شرکت دانش‌آموزان در جمع نه تنها بر شور و نشاط کلاس می‌افزاید بلکه شیوه‌ی کار جمعی را عملاً آموزش می‌دهد و برخی مشکلات روحی و روانی دانش‌آموزان را نیز برطرف می‌سازد. کلاسی که در آن همه‌ی دانش‌آموزان فعال بوده و مشارکت داشته باشند کلاس زنده و زندگی است.

۹- در کتاب بخوانیم مجموعاً بیست نکته، در حوزه‌ی دستور (۱۵ نکته) و نگارش (۵ نکته) مطرح شده است. در فعالیت‌ها و تمرین‌های کتاب بخوانیم همزمان با هفته‌ای که این نکات مطرح می‌شوند در کتاب بنویسیم، همان نکته‌ها به شیوه‌ی تمرین مطرح می‌شوند. آموزش این نکته‌ها باید در همان حد و اندازه‌ی کتاب باشد نه فراتر. آموزگاران عزیز از ورود به بحث‌های نظری و توضیحات غیرضروری دستور پرهیز کنند.

۱۰- بیست نمایش و بازی (ده نمایش، ده بازی)، گذشته از ایجاد فضای مفرح و نشاط‌آور در کلاس، فرصتی برای همیاری و مشارکت، فعال‌سازی دانش‌آموزان، تقویت مهارت‌های چهارگانه (گفتن، شنیدن، خواندن، نوشتن) و کسب تجربه‌های زندگی است. در این بخش‌ها حتماً امکان خلاقیت فراهم شود تا دانش‌آموزان بتوانند با بهره‌گیری از امکانات و موقعیت‌هایی که محصول جوشش و کوشش خود آن‌هاست این بخش‌ها را بهتر و مناسب‌تر اجرا کنند.

۱۱- فعالیت‌ها و تمرین‌های کتاب بنویسیم در حوزه‌های نگارشی، ادبی، ارزشی، نگرشی، املائی و دستوری است و همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد کاملاً مرتبط با کتاب بخوانیم است. در تدریس به این پیوستگی‌ها و اندازه‌ها و کمیت‌های خواسته شده توجه شود. تکالیف اضافی یا فراتر از ظرفیت و توان دانش‌آموزان نتیجه‌ی واژگون و غیرمطلوب خواهد داشت.

۱۲- ده شعر (با هم بخوانیم) و یک شعر آزاد که همچون دو درس آزاد با همکاری معلم و دانش‌آموزان تهیه می‌شود به شیوه‌ی باهم خواندن، تأثیری مطلوب‌تر خواهند یافت. خواندن درست شعر، استفاده از امکانات و ابزار موسیقی با رعایت تناسب و موقعیت بر تأثیر این سروده‌ها خواهند افزود. هریک از این سروده‌ها همان‌گونه که پیش‌تر گفته شد با موضوع محوری درسی که شعر پس از آن آمده تناسب و همخوانی دارد.

۱۳- یکی از مسایل و موضوعات که در دو درس آزاد و در برخی تمرین‌های کتاب بنویسیم هدف و برنامه‌ی زبان‌آموزی کتاب‌های فارسی جدید است توجه به فرهنگ و سرمایه‌های

غنی محلی و بومی است. گاه از دانش آموز خواسته شده است که معادل یک ضرب المثل یا یک واژه را در محل و منطقه‌ی خویش بیان کنند. این کار رشته‌های پیوند با فرهنگ بومی را تقویت و روح تحقیق و جست‌وجو را در دانش آموز بیدار می‌کند. گذشته از این فرصت و موقعیتی فراهم می‌شود تا آموزگار، پدر و مادر و دیگر افراد خانواده در زمینه‌ی این ضرب المثل‌ها و واژه‌ها گفت‌وگو کنند و میراث ارزشمند محلی از زوال و فراموشی‌های باید. دو درس آزاد برای هر منطقه فرصتی است تا احياناً از نویسندگان و شاعران همان محل نیز استفاده شود. بنابراین، آموزگاران عزیز می‌توانند برای این درس از موضوعات محلی و منطقه‌ای و برای شعر این درس‌ها از سروده‌های مناسب و متناسب شاعران منطقه یا استان بهره‌گیری کنند.

۱۴- در انتهای کتاب بخوانیم فهرستی از کتاب‌های مناسب برای رشد و گسترش فرهنگ کتاب‌خوانی عرضه شده است. از این فهرست که به تعداد هفته‌های سال، ۵۲ کتاب است، ۲۲ کتاب برای بیست و دو هفته سال تحصیلی (هر هفته پس از پایان یافتن درس) یک کتاب به انتخاب خود معلم در کلاس خوانده می‌شود و به پرسش‌هایی که در کتاب بخوانیم مطرح است پاسخ داده می‌شود. در پرسش‌های طرح‌شده کوشش بر آن است تا دانش آموز با مسایل مختلف کتاب مانند نویسنده، موضوع، طرح روی جلد، تصویرگر، شمارگان، قطع و ... آشنا شود. در کتاب این آموزش‌ها، انگیزش و رغبت به کتاب‌خوانی و غنی‌سازی کتابخانه‌های مدارس از اهداف طرح کتاب‌خوانی است. کتاب‌های معرفی شده همگی داستان هستند یا ساختی نزدیک به داستان دارند. گاه نیز پرسش‌هایی مطرح شده است که دانش آموز را با برخی عناصر داستان مانند شخصیت‌ها، موضوع، حوادث و ... آشنا می‌سازد. در صورت دشواری دسترسی به این کتاب‌ها می‌توان از فهرست کتاب‌های طرح‌شده در انتهای فارسی سوّم استفاده کرد یا کتاب‌هایی که مورد تأیید مراجع رسمی و معتبر مانند کانون پرورش فکری و انتشارات مدرسه باشد.

۱۵- روان‌خوانی‌های فصل برای تقویت مهارت خواندن، پرورش ذوق و علاقه به مطالعه، ایجاد فرصت‌های مناسب برای تقویت و هدایت عواطف، احساسات، تفکر و گسترش دنیای ذهن و روان دانش آموز است. روان‌خوانی هر فصل با موضوع و محتوای دروس همان فصل کاملاً ارتباط دارد. خوب عرضه کردن این روان‌خوانی‌ها به پرورش ذوق و تخیل و گرایش و نگرش مثبت به زندگی و ارزش‌های دینی، اجتماعی، هنری، ملی و تربیتی بسیار مؤثر است. از روان‌خوانی‌های کتاب برای املا استفاده نشود.

۱۶- هر دو کتاب بخوانیم و بنویسیم هماهنگ با توانایی‌های روانی و ذهنی و متناسب با دنیای خاص دانش آموز تدوین و تألیف یافته‌اند. نشاط و سرزندگی، فعالیت و خلاقیت، ایجاد

فضایی صمیمی و دوست‌داشتنی و بهره‌گیری از روش فعال روح و جان این کتاب‌هاست. کلاس یک‌سویه و آموزش یک‌طرفه با اهداف این کتاب‌ها همخوان نیست. همه‌ی تصویرها، طرّاحی‌ها، متن‌ها، تمرین‌ها، دروس، فعالیت‌ها، یک کل به هم پیوسته هستند که کودک را به «زیستن بهتر» و زندگی زیباتر می‌خوانند به همین دلیل کلاس این کتاب‌ها نیز باید کلاس زنده و زندگی باشد.

همین جا از شما معلّم سخت‌کوش، دل‌سوز، پرشور و آگاه صمیمانه سپاس‌گزاریم و بر خود می‌بالیم که این کتاب‌ها در دست‌های گرم و مهربان شما قرار می‌گیرد. تردیدی نیست که کاستی‌ها و نقص‌هایی در کتاب نیز می‌توان یافت. این ضعف‌ها و اشکالات به مدد دید نکته‌سنج و دقیق شما و همکاری و همراهی شما اصلاح خواهد شد. چشم به راه نقد و نظرهای همکاران شایسته و تلاشگر هستیم.